

KANSAKOULUNTARKASTAJA KOULUHALLITUKSEN JA OPETTAJISTON VÄLISSÄ: TARKASTAJA ROINEEN SYYTÖSTAPAUS 1917–1921 OPETTAJISTON JA KOULUHALLITUKSEN VÄLISESSÄ VALTAKAMPPAILUSSA¹

Jukka Rantala

Kouluylivaltakunnan tapa ohjata kansakoulutointa ei miellyttänyt kaikkia opettajia ja koulujen johtokuntia. Keisarivallan kukistumisen myötä Suomessa tapahtunut vallan uusjako antoi opettajistolle ja paikallishallinnon edustajille tilaisuuden määritellä uudelleen suhteensa keskusvirastoon. Maaseudun kansakouluntarkastajat joutuivat ylihallituksen etujoukkona kritiikin kohteeksi. Kotkan seudun tarkastaja Reinhold Roineen syytöstapaus ylitti mittasuhteiltaan muut. Vuosia kestäneessä kiistassa koeltiin tarkastajien oikeudellista asemaa sekä kouluhallituksen ja järjestäytyneen opettajiston välisiä suhteita. Vaikka kyseistä yksittäistapausta voi pitää poikkeuksellisena tarkastusinstituution historiassa, se kertoo yleisemminkin keskushallinnon, paikallishallinnon ja opettajiston välisistä jännitteistä ja niiden ratkaisukeinoista.

Tarkastaja Roine riitaantuu opettajien kanssa

Maisteri Reinhold Roine riitautui kansakouluväen kanssa heti tarkastajauransa alussa. Vuonna 1910 kouluylivaltakunta valitsi Roineen virkaatekeväksi tarkastajaksi sivuuttaen tehtävään pyrkinneet kokeneet kansakoulunopettajat. Opettajain Lehti käsitteli asiaa kansakouluntarkastajien kelpoisuusehtokysymyksen näkökulmasta. Lehden kanta heijasteli opettajiston yleistä vaatimusta kansakoulunopettajien nimittämisestä tarkastajiksi. Roine vastasi hyökkäykseen *Helsingin Sanomissa*. Se, ettei Roine lähettänyt vastinettaan opettajiston äänenkannattajalle, paljasti *Opettajain Lehden* mielestä Roineen ylimielisen ja korskean asenteen kansakoulunopettajia kohtaan. Lehti ei säästellyt sanojaan soimatessaan tuoretta tarkastajaa.² Näin Roine sai mahdollisimman huonon alun tehtävänsä hoitoon. Opettajisto suhtautui alusta alkaen varautuneesti tarkastajaan, joka oli sivuuttanut heidän ehdokkaansa.

Kouluylivaltakunta joutui reagoimaan tarkastaja Roineen ja opettajien väliseen eripuraan kolmea vuotta myöhemmin. Kansakouluntarkastaja K.G. Aminoff teki keväällä 1913 tarkastusmatkan Kotkan seudulle ottaakseen selvää ylihallituksen tietoon kantautuneista tarkastajan ja opettajien välisistä kiistoista. Aminoff näki Roineen tarkastajan tehtävien hoidossa paljon hyviä puolia mutta myös moitittavia asioita. Hänen mielestään Roine oli osittain itse syyppä riitaisuuksiin. Aminoff raportoi Roineen toimineen äkkipikaisesti ja liian määräilevästi. Ylihallitus ei kuitenkaan puuttunut tämän toimintaan.³

Tarkastaja Roineen ja opettajien eripura nousi seuraavan kerran julkisuuteen neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1917. Kaksi valkealais opettajaa, Väinö Vaara ja Mosse Lahtela sekä kymiläinen

¹ Artikkelini on aiemmin julkaistu teoksessa Minna Vuorio-Lehti ja Marjo Nieminen (toim.) 2003. Kasvatustietoa nyt: Makro- ja mikrotutkimuksesta marginaalisuuden, sukupuolen ja tilan analyysiin. Suomen kasvatustieteellisen seuran Kasvatustieteen tutkimuksia – Research in Educational Sciences 14, 79–106.

² Opettajain Lehti 1910, 244, 277.

³ Kouluneuvos K.G. Aminoffin kertomus 29.5.1913 ylihallitukselle, tarkastajien tarkastuskertomukset kevätlukukausi 1913, Kha, KA.

Matti Keränen toimivat näkyvimmin tarkastajan kiistakumppaneina. Roine vaati kahden viimeksi mainitun erottamista ja siten riitaan vedettiin mukaan myös koulujen johtokunnat. Vaara, joka toimi Valkealan opettajayhdistyksen⁴ puheenjohtajana laajensi asian valtakunnalliseksi opettajien oikeusturvakysymykseksi. Nähtävästi juuri hänen ansiostaan koko kansakouluväki pääsi seuraamaan Roineen tapauksen edistymistä *Opettajain Lehdessä*, jossa sitä käsiteltiin vuodesta 1917 vuoteen 1925 saakka. Vastaavanlaista kamppailua ei aiemmin eikä myöhemminkään ole nähty. Tapauksen käsittely julkisuudessa hankaloitti sen ratkaisua. Erimielisyydet, jotka olisi voitu hoitaa hiljaisuudessa joko sopimalla tai kouluhallituksen tarkastajalle antamalla määräyksillä, muuttuivat periaatekysymyksiksi. Kouluhallitus eivätkä opettajayhdistyksetkään voineet antaa periksi menettämättä auktoriteettiaan.

Kevään 1917 syytökset

Virallisia syytöksiä alettiin esittää keväällä 1917. Ne saivat alkunsa Valkealan kunnan Aitomäen kansakoulupiirin kokouksesta helmikuussa, jolloin päätettiin kansakoulua varten kerättävistä veroista. Opettaja Mosse Lahtelan ja joidenkin kustannusten kasvua pelkäävien piiriläisten mielestä verotuloja kerättiin yli kansakoulun tarpeen. Todennäköisesti Lahtela yritti estää kustannusten nousua peläten kansakoulun vastustuksen kasvua, Valkealan koulupiirien osuus koulumenoissa oli nimittäin poikkeuksellisen suuri.⁵ Lahtela valitti verotuksesta maaherralle. Tarkastaja Roine tutki asian ja antoi maaherralle lausunnon, jonka mukaan laskelmat oli tehty oikein eikä verotusta ollut syytä muuttaa.

Maaherra hylkäsi Lahtelan valituksen koulupiirin verotuksesta toukokuussa vedoten tarkastaja Roineen lausuntoon. Lahtela ei kuitenkaan tyytynyt päätökseen, vaan haki siihen muutosta senaatilta.⁶ Lahelan ohella myös muut paikkakunnan opettajat tuhtuivat tarkastajan toiminnasta. Valkealan ja Kymen opettajayhdistykset vaativat tämän erottamista. Tarkastaja puolestaan kanteli Valkealan opettajista ylihallitukselle väittäen näiden menetelleen vilpillisesti kunnan varojen suhteen. Hän väitti opettajien hankkineen kouluille kustannusyhtiö Valistuksen oppikirjoja ja muita koulutarpeita hyötymistarkoituksessa.⁷

Syytökset saivat Valkealan alueen opettajat suutuksiin. Valistus oli kansakouluväen oma liikeyritys, ja se oli perustettu juuri Kymenlaakson opettajiston aloitteesta. Osakkeenomistajina oli paljon opettajia, ja opettajat toimivat myös osakeyhtiön asiamiehinä. Valistuksen oppimateriaaleilla olikin Valkealan kouluissa sellainen markkinaosuus, että tarkastajan syytöksiä oli helppo uskoa. Tarkastaja Roine kismitti kuitenkin ilmeisesti se, että koulut olivat tilanneet kirjoja kysymättä häneltä, mikä osoitti tarkastajan auktoriteettiaseman väheksymistä.⁸

Muutamassa kuukaudessa asiasta kehkeytyi lihava riita tarkastajan ja Valkealan opettajien välille. Tarkastajan esittämien syytösten tultua julki päättivät jotkut Valkealan kansakoulujen

⁴ Kouvolan ympäristön opettajayhdistys muuttui vasta myöhemmin Valkealan opettajayhdistykseksi. Käytän kuitenkin selvyuden vuoksi yhdistyksestä jälkimmäistä, pitkäaikaisempaa nimeä.

⁵ Ks. Valkealan kirja 1970, 169–170.

⁶ Senaatti katsoi kuitenkin Lahtelan valituksen olleen aiheeton. Senaatin kirkollis- ja opetustoimituskunnan kirje koulu-toimen ylihallitukselle 22.7.1918, Senaatin kirjeet ja määräykset 1918, Kha, KA.

⁷ Tarkastaja Roineen kirje koulutoimen ylihallitukselle 21.4.1917, VVa, Vka.

⁸ Valkealan kouluissa käytetyistä oppikirjoista ks. Hako 1983, 59–61 ja Tiitinen 1960; Valistuksesta Halila 1949, 360–361; Roineen syytöksistä Harju 1988, 381–382 ja Opettajain Lehti 1917, 291.

johtokunnat ja opettajat kieltäytyä yhteistyöstä tämän kanssa. Kouluylivaltuutukselle ilmoitettiin, ettei tarkastajalle lähetetä eikä tältä vastaanoteta enää minkäänlaisia papereita.⁹

Ylihallitus vaati Valkealan kunnalta ja Valkealan opettajayhdistyksen puheenjohtajalta, Väinö Vaaralta lausuntoa tarkastajan esittämiin syytöksiin. Vaara selitti koulutarvikkeiden tilauksista sovitun yhdeksän vuotta aiemmin kuntakokouksessa. Hänen mukaansa asiassa ei ollut mitään epäselvää. Hän kumosi Roineen ilmiannon sisältämän väitteen, että opettajisto yhdessä Valistuksen kanssa pettäisi Valkealan kuntaa. Syytösten motiivina Vaara katsoi olleen Valistuksen päätöksen kieltäytyä julkaisemasta Roineen laatimia oppikirjoja. Vaara käytti tilaisuutta hyväkseen soimatakseen tarkastajaa. Hän väitti tämän toimineen tyrannimaisesti ja valehdelleen. Vaara kuvasi Roineen tekoa ilkeämieleiseksi, valheelliseksi ja tekopyhäksi ja lopetti kirjeensä kuvaukseen tämän kelvottomasta luonteesta.¹⁰

Myös Valkealan kuntakokous oli tuhtunut tarkastajan väitteistä. Kuultuaan opettajia ja kansakoulujen johtokuntia kuntakokous päättyi näkemykseen, että opettajat olivat toimineet oikein. Sen sijaan Roineen toimintaa pidettiin virheellisenä ja jopa halpamaisena. Kuntakokous asettui tukemaan Valkealan opettajayhdistyksen ja eräiden kansakoulujen johtokuntien vaatimusta tarkastajan erottamisesta.¹¹

Valkealan seudun kansakouluväki lisäsi ylihallituksen työtaakkaa. Syytöksiä syntyi nopeammin kuin niitä ehdittiin käsitellä.¹² Ylihallitus oli haluton jatkamaan jutun käsittelyä ja se siirsi ratkaisun senaatile. Ylihallitus perusteli tätä sillä, ettei keskusvirastolla ollut rankaisuvalltaa tarkastajiin. Senaatti puolestaan alisti asian prokuraattorinvirastolle.¹³ Hankalaa tapausta siirreltiin viranomaiselta toiselle.

Syyttäjät yrittivät vaikuttaa asian käsittelyyn julkisuuden avulla. Valkealan opettajayhdistys saatoi asian Opettajain Lehteen samaan aikaan, kun julkisuudessa muutenkin hyökättiin tarkastajia vastaan. Opettajain Lehdessä käsiteltiin tarkastajien opettajistosta piittaamatonta toimintaa ja kehoitettiin opettajia ryhtymään toimiin oikeudellisen asemansa turvaamiseksi. Jutuissa korostettiin tarkastajien ja opettajien välillä vallitsevaa epäsopua ja väitettiin oikeuden ja totuuden jääneen tarkastajien mielivaltaisen toiminnan jalkoihin. Tarkastajien lisäksi lehdessä arvosteltiin koulutoimen ylihallitusta.¹⁴ Tarkastaja Roineen ja Valkealan opettajien välinen riitajuttu tuli siten osaksi opettajayhdistysten taistelua keskusviraston määräysvaltaa vastaan.

⁹ Esim. Valkealan Anttilan kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 28.6.1917, Vka; Valkealan Pien-Mattilan kansakoulun johtokunnan kirje koulutoimen ylihallitukselle Kansanopetusosaston KD 68/455 1917 (15.6.1917), Kha, KA.

¹⁰ Opettaja Väinö Vaaran kirje koulutoimen ylihallitukselle 18.6.1917, VVa, Vka.

¹¹ Valkealan kuntakokouksen pöytäkirja 18.6.1917, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA; Opettajain Lehti 1917, 291.

¹² Ks. esim. Kouvolan ympäristön [Valkealan] opettajayhdistyksen kokouksen pöytäkirja 16.7.1917, vva, Vka.

¹³ Kouluylivaltuutuksen tiedustelusta senaattiin 15.8.1917 ks. Suunta 1925, 33–34.

¹⁴ Ks. Opettajain Lehdessä esim. tarkastaja AM Laitakarin toimien arvostelu (1917, 132) tarkastaja Saikun toimista esiintuotu tyytymättömyys (1917, 195–196) ja tarkastaja K.V. Vauloon kohdistetut syytökset (1917, 212–213 ja 291); Ylihallituksen arvostelusta ks. Opettajain Lehti 1917, 258.

Roinetta syytetään osanotosta kapinaan¹⁵

Kiistan ollessa kuumimmillaan loppukesällä 1917 Roine jäi virkavapaalle tehtävistään terveydellisiin syihin vedoten.¹⁶ Hän jatkoi virka vapauttaan joulukuun puoliväliin saakka, jolloin häneen kohdistuneen arvostelun terävin kärki oli taittunut.

Kahden kuukauden kuluttua Roine joutui määrittelemään kantansa maan kahtiajakautumiseen, kun punaiset ottivat vallan Etelä-Suomessa. Hän suostui toimimaan punaisten kouluhallituksen, Suomen kouluneuvoston alaisuudessa.¹⁷ Roine ei kuitenkaan yrittänyt hyötyä tilanteesta. Hän ei saattanut vastustajiaan vaikeuksiin eikä toiminut punaisten määräyksiä uhmanneita opettajia vastaan. Helmi-kuussa Roine joutui hankalaan tilanteeseen, kun hänet irtisanottiin asunnostaan ja hän menetti viljelyksensä. Myös palkansaanti viivästy. Siksi hän joutui etsimään elantoaan tarkastajan tehtävien ulkopuolelta. Hän alkoi pitää maksullisia esitelmiä punaisten suostumuksella. Omien sanojensa mukaan hän yritti välttää puuttumasta ajankohtaisiin aiheisiin, koska ei halunnut antaa punavallalle tunnustusta. Niinpä esitelmät käsitelivätkin kaukaisia aiheita kuten ristiretkiä.¹⁸

Valkoisten saavuttua Roine joutui vaikeuksiin esitelmiensä vuoksi. Niiden väitettiin kiihottaneen kuulijoita vallankumoukseen. Toukokuun alussa suojeluskuntalaiset vangitsivat hänet ja hänet päätettiin siirtää Kouvolaan tutkimuksia varten. Kuljetuksen aikana Roine oli vähällä tulla ammutuksi. Roinetta tuntemattomat saattajat surmasivat kuitenkin vankijoukosta väärän miehen. Murhayrityksen takana olivat Roineen vihamiehet, jotka olivat saaneet vangitsijat vakuuttuneiksi Roineen syyllisyydestä.¹⁹

Tieto Roineen pidättämisestä kantautui muutaman päivän kuluttua kouluylhallitukseen. Ylitirehtöörin apulainen K.A. Franssila saapui Kouvolaan pian, mikä kertoo hänen huolestumisestaan tarkastajan puolesta. Franssila tiesi Roineella olevan kosolti vihamiehiä. Kouvolaan Franssila tutki asiaa ja hankki Roinetta tukevia todistajanlausuntoja.²⁰ Franssilan suorittamassa kuulustelussa Roine kertoi, että hänen oli ollut pakko toimia Suomen kouluneuvoston tarkastajana, koska erällä punaisilla oli motiivi surmata hänet. Kieltäytyminen tehtävästä olisi saattanut hänet hengenvaaraan. Tarkastajan toimien jatkamista hän puolusti myös sillä, ettei hän ollut saanut tietoa virkamiesliiton lakkokehotuksesta. Roineen pitämien esitelmien motiivista ja sisällöstä Franssila sai tietoa kuulustelemalla

¹⁵ Aaro Harju on väitöskirjassaan (1988, 373–383) kuvannut tarkastaja Roineen kohtaloa kansalaissodan aikana ja sen jälkeen. Harju ei kuitenkaan käsittele Roinetta koskevien riitojen varhempia tai myöhempiä vaiheita. Harjun mukaan riidat johtuivat tarkastaja Roineen hankalasta persoonasta. Muita motiiveja hän ei riidoille esitä.

¹⁶ Ylihallitus myönsi tarkastaja Roineelle virkavapautta terveydellisistä syistä lokakuun puoliväliin saakka. Ylihallitus ilmoitti järjestelystä myös senaattiin, jonka ei näin ollen tarvinnut ottaa kantaa Roineen virasta pidättämiseen. Tilanteen oltua jännittynyt vielä lokakuussa ylihallitus myönsi Roineelle virkavapauden jatkoa kirjallisia töitä varten. Ks. Suunta 1925, 34.

¹⁷ Suomen kouluneuvoston kansakoulujaosto kokoontui ensimmäiseen istuntoon kansakouluntarkastaja Jaakko Pärssisen johdolla 11. helmikuuta 1918. Kolmea päivää myöhemmin Pärssinen ilmoitti Roineen lupautuneen jatkamaan tarkastajana. Roineen reaktiota voi pitää varsin nopeana. Vain sosialidemokraateiksi tunnustautuneet tarkastajat K.V. Vaalo ja Jaakko Pärssinen olivat päätöksessään yhtä nopeita. Virallisesti kouluneuvosto kysyi tarkastajien kantaa vasta myöhemmin. Suomen kouluneuvoston kansakoulujaoston pöytäkirjat 14.2. ja 15.3.1918 ja kiertokirje kansakoulujen piiritarkastajille 18.2.1918, Kha X, KA; VRO:n akti 139/482 Roine, KA.

¹⁸ Muistio (14.5.1918) Kotkan piirin kansakouluntarkastajan kuulustelusta, Sekalaiset asiakirjat 1886–1926, Kha, KA.

¹⁹ Ks. K.A. Franssilan suorittaman kuulustelun pöytäkirja, VRO 139/482, KA; Elimäen suojeluskunnan lausunto tarkastaja Roineesta 19.5.1918, Sekalaiset asiakirjat 1886–1926, Kha, KA. Ks. myös tarkastaja Silfverströmin valitus korkeimmalle hallinto-oikeudelle 1.12.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

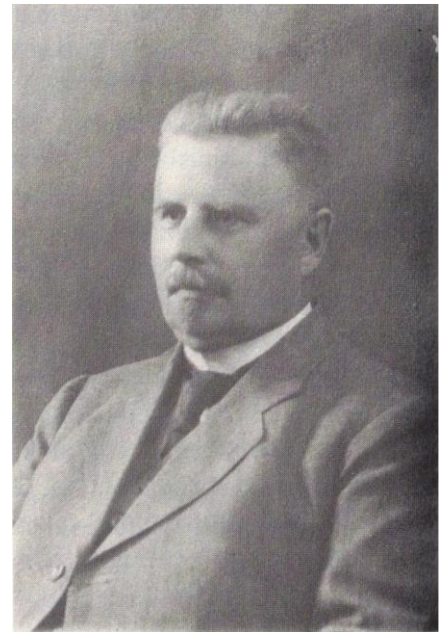
²⁰ Kansanopetusosaston pöytäkirja 11.5.1918, Kha, KA; Salokannel 1968, 179.

Roineen puolisoa ja esitelmiä kuulemassa olleita paikkakuntalaisia. Kun Elimäen suojeluskunnankin lausunto tuki näkemystä, ettei Roine ollut syyllistynyt osanottoon kapinaan, hänet vapautettiin.²¹

Franssila suojeli Roinetta.²² Roineeseen kohdistettujen syytösten tueksi ei Franssilan mielestä löytynyt tarpeeksi raskauttavia todisteita, mutta hän pelkäsi, että kostomielialan sävyttämässä ilma-
piirissä tekaistutkin syytökset saattoivat johtaa tuomioon. Siksi hän valitsikin tarkkaan keitä kuulus-
teli. Franssilan kuulustelemat henkilöt eivät moittineet Roinetta, mikä tuntuu yllättävältä, kun tietää
tämän riidat koulupiiriläisten kanssa.²³

Franssila jätti muistion Roineen kuulustelusta ylihallitukselle toukokuun lopulla. Keskusvirastossa
vallitsi yksimielisyys syytösten tutkimisesta mutta erimielisyys siitä, miten asia piti hoitaa. Tarkastaja
Onni Rauhamaa vastusti Roineen virastapidättämistä tutkimusten ajaksi. Lisäksi Rauhamaa vaati
Roineeseen kohdistuneiden syytösten käsittelyä muiden piiritarkastajien syytösjuttujen yhteydessä,
eikä erikseen, jolloin hän epäili Roineen tulevan helpommin tuomituksi vanhojen riitojensa takia.²⁴
Senaatti, jolle ylihallitus luovutti jutun määräsi Roineen pidätettäväksi virantoimituksesta. Lokakuun
lopussa valtiorikosoikeus antoi Roineelle vapauttavan tuomion. Päätöksessä todettiin, että Roine oli
ollut tekemisissä Suomen kouluneuvoston kanssa mutta ei ollut toiminnallaan edistänyt kapinalii-
kettä.

Kouluhallituksen kokeneimpiin kouluneuvoksiin lukeutunut Onni Rauhamaa suhtautui tarkastaja Roineen syytösasiaan toisin kuin hänen nuorempi kollegansa J.E. Rannisto. Rauhamaa puolusti tarkastajaa ja arvosteli tämän syyttäjiä.
Kuva: Opetushallituksen arkisto.

²¹ Muistio (14.5.1918) Kotkan piirin kansakouluntarkastajan kuulustelusta, Sekalaiset asiakirjat 1886–1926, Kha, KA.

²² Tarkastaja Roineen kanssa riitaantunut opettaja Väinö Vaara ja Valkealan kunnanvaltuuston puheenjohtaja Oskari Ahti syyttivätkin myöhemmin kuulustelun olleen puolueellisen. Väinö Vaaran ja Oskari Ahdin kirje kouluhallitukselle 4.8.1921, VVa, Vka; Myös Suunta-lehdessä väitettiin samaa. Lehdessä lainattiin Kouvolan komendanttina Roineen pidätyksen aikana toimineen luutnantti von Essenin todistusta. von Essen väitti Franssilan vaatineen tarkastaja Roineen vapauttamista vedoten siihen, että tämä tuomittaisiin kouluviranomaisten toimesta. Hän myös todisti Franssilan ja Roineen näyttäneen olleen erittäin läheisiä ystäviä. Franssila väitti von Essenin todistusta vääräksi. Suunta 1925, 70–71; Tarkastaja Roineen puolison kirje Franssilalle kuitenkin paljastaa miesten tunteneen toisensa hyvin. Elin Roineen kirje tohtori Franssilalle 14.5.1918, K.A. Franssilan kokoelma Coll. 55.4., Hyk.

²³ Franssila liitti kuulustelupöytäkirjaansa ainoastaan Kouvolan kasarmin komendantin syyllistävät kommentit Roineesta. Hän huomautti komendantin kuitenkin sitemmin myöntäneen erehdyksensä. Tällä Franssila halusi todennäköisesti osoittaa kuinka altis aika oli ylilyönneille ja muistuttaa, että Roineella oli vihamiehiä, jotka yrittivät saada tämän kaikin keinoin vaikeuksiin.

²⁴ Kansanopetusosaston KD 60/506 1918 (24.5.1918), Kha, KA; Kansanopetusosaston pöytäkirja 24.5.1918, Kha, KA.

Syyttäjät palaavat vanhoihin syytöksiin

Valtiorikosoikeuden vapauttavasta tuomiosta huolimatta Roineen vaikeudet jatkuivat. Koska senaatin kirkollis- ja opetustoimituskunta käsitteli Roineen tapauksen muihin tarkastajiin kohdistettujen syytösten kanssa, asian käsittely viipyi. Roine joutui olemaan pidätettynä virantoimituksesta joulukuun lopulle saakka, jolloin senaatti vihdoin antoi vapauttavan päätöksensä. Hän pääsi takaisin virkaansa oltuaan siitä pois seitsemän kuukautta. Päätöksen viipyminen oli koetellut Roinetta, sillä puolet hänen palkastaan oli kulunut sijaisen palkkaukseen.²⁵

Valkealan ja Kymin opettajayhdistysten sekä Valkealan kunnan kanteluista alkunsa saanut syytösjuttu oli sillä välin saanut päätöksensä. Prokuraattorin mukaan syytökset Roineen siveellisestä alarvoisuudesta eivät olleet sellaisia, joista rikoslain mukaan olisi voinut langettaa rangaistuksen. Muut syytökset, jotka kohdistuivat kevääseen 1917 tai sitä edeltävään aikaan, olivat sen sijaan rauenneet toukokuussa 1917 myönnetyllä yleisellä armahduksella. Prokuraattori ratkaisi myös tarkastaja Roineen Valkealan opettajia vastaan tekemän syytöksen vedoten kyseiseen armahdukseen.²⁶ Ei prokuraattori eikä senaatin kirkollis- ja opetustoimituskunta suostuneet ottamaan kantaa kiistaan, joka näytikin tyrehtyvän viranomaisten passiiviseen asennoitumiseen.

Kansalaissodan aika oli tuonut kuitenkin vain hetkellisen tauon riitaan eivätkä osapuolet olleet väsyneet toistensa syyttelemiseen. Kun vastustajat eivät kapinasyytöksillä onnistuneet kampeamaan Roinetta virasta, he päättivät hankaloittaa tämän viranhoidon kaikin tavoin. Helmikuussa 1919 tarkastaja Roineen vastustajat kokoontuivat Kouvolassa. Kokouksessa sovittiin, että jos Roine saapuisi hoitamaan tarkastustehtävänsä, oli koulutyö lopetettava ja lapsille annettava vapaata. Valkealan ja Kymin kansakoulujen johtokunnat päättivät lisäksi katkaista kaiken yhteydenpidon Roineeseen.²⁷ Tarkastajan suhteen oli aikaisemminkin lakkoiltu, mutta tällä kertaa lakkoilijoiden joukko oli poikkeuksellisen suuri.

Kouluhallitus oli katsonut läpi sormiensa aikaisempia mielenilmauksia, mutta nyt tilanne oli toinen. Se teki johtokunnille tietäväksi, ettei hyväksynyt näiden toimintaa.²⁸ Valkealaiset, jotka olivat käynnistäneet tarkastajan vastaisen vastarinnan, reagoivat kouluhallituksen politiikkaan laajentamalla kamppailun koko Kotkan tarkastuspiiriä koskevaksi. Toukokuuhun mennessä 62 kansakoulun johtokuntaa, joka oli yli puolet kaikista Kotkan piirin johtokunnista, oli yhdistänyt voimansa

²⁵ Senaatin kirjeet kouluhallitukselle KD 101/106 1918 (13.8.1918) ja KD 240/120 1918 (19.12.1918), Senaatin kirjeet ja määräykset 1918, Kha, KA; Kouluhallituksen kansanopetusosaston pöytäkirjat 5.11. ja 23.12.1918, Kha, KA; Kouluhallituksen tiedustelu kirkollis- ja opetustoimituskuntaan 5.11.1918, Kansanopetusosaston KD 169/ 520 1918, Kha, KA.

²⁶ Prokuraattorin toimituskunta, kirje- ja päätöstaltiot N:0 1217/1918 (25.10.1918) sekä 1220/1918 (24.10.1918) ja 1221/1918 (24.10.1918), KA; Ks. myös Oikeuskanslerinviraston KD 177/40 1919 ja kirje- ja päätöstaltiot N:0 1242/1920 (11.9.1920), KA.

²⁷ Esim. Valkealan Anttilan kansakoulun johtokunnan kokouksen pöytäkirja 28.2.1919, Vka; Tiitinen 1960, 66; Ks. myös Hako 1983, 38–39.

²⁸ Kansanopetusasioita kouluhallituksessa pitkään johtanut kouluneuvos K.A. Franssila piti opettajien menettelyä "siivotomana pelinä". Franssilan tuhtumusta varmaan lisäsi se, että opettajisto oli julkisuudessa hyökännyt kouluhallituksen kimppuun syyttäen sitä Roineen suojelemisesta. K.A. Franssilan päiväkirja 22.2.1919, K.A. Franssilan kokoelma Coll. 55.11., Hyk.

tarkastajan vastaiseen kamppailuun. Johtokuntien yhteisrintama oli ennen näkemätön, sillä se ylitti perinteiset kuntarajatkin. Vastarinnan järjestäjinä olivat toimineet opettajayhdistykset.²⁹

Syyttäjät olivat huomanneet kouluhallituksen tukevan tarkastajaansa kaikin keinoin. Siksi he luopuivatkin yrityksistään vaikuttaa keskusvirastoon ja vetosivat suoraan valtioneuvostoon. Kotkan piirin kansakouluväki laati toukokuun lopulla valtioneuvostolle seikkaperäisen kantelukirjelmän ja julkaisi sen Opettajain Lehdessä.³⁰ Päämääränä oli tarkastajan erottaminen. Kirjeen laatijat halusivat myös osoittaa tyytymättömyytensä kouluhallitukseen. Julkisuudella pyrittiin välttämään asian hautautumista valtion byrokraatiaan.

Kantelu kohdistui Roineen yksityiselämään, viran hoitoon ja valtiolliseen toimintaan. Kantelijat väittivät Roineen olevan moraalisesti kunnoton, minkä takia naisopettajien oli tuskallista alistua tämän tarkastettavaksi. Kantelijoiden mukaan asian tilaa kuvasi osuvasti se, että tarkastaja oli kolmatta kertaa naimisissa. Roineen viranhoitoa kantelijat väittivät omavaltaiseksi. Valtiorikosoikeuden vapauttava päätös ei tyydyttänyt kantelijoita. Valtiopetossyytöksen ohella kantelussa korostettiin kuitenkin Roineen osanottoa venäläistämistoimiin. Sen osoituksena syyttäjät liittivät kanteluun Roineen venäjänvallan aikana laatiman suunnitelman venäjän kielen opetuksen ottamisesta seminaarien ja kansakoulujen opetusohjelmaan.³¹

Kantelijat pitivät epäoikeudenmukaisena, että samaan aikaan, kun esimerkiksi rautatieläisiä erotettiin toimistaan, "palaa tämä elämää kokenut filosofian maisteri ja kansakoulujen tarkastaja virkaansa valvomaan siveellisten arvojen juurruttamista lasten mieliin". Roineen oppiarvon korostaminen oli tarkoituksellista. Tarkastajien kelpoisuusehtokiistassa tappiolle jääneet kansakoulunopettajat saivat kommentista tukea kouluhallituksen arvostelulle, varsinkin, kun Roineen sijaisena toiminut Akseli Salokannel, jonka kanssa yhteistyö oli toiminut kitkatta, oli taustaltaan kansakoulunopettajien mieleen.

Kantelijat pyysivät valtioneuvostolta toimia sopimattoman virkamiehen erottamiseksi. Usko Roineen erottamiseen ei kuitenkaan ollut vahva, mistä kertoo kirjelmän lopussa ollut pyyntö Roineen siirtämisestä muuhun virkaan, mikäli tätä ei erotettaisi. Vaikka kantelukirjelmä koski yksittäistä tarkastajaa, sillä oli laajempi tilaus. Opettajayhdistykset ja kansakoulujen johtokunnat ympäri maata halusivat saada selvyuden tarkastajien oikeudellisesta asemasta.

Roine selviää syytöksistä

Kirkollis- ja opetusministeriöksi muuttunut senaatin kirkollis- ja opetustoimituskunta sai kantelun selvitettäväkseen. Se siirsi asian kuitenkin kouluhallitukselle. Kouluhallitus lupasi järjestää perinpohjaisen tutkimuksen ensi tilassa, vaikka sillä ei ollut siihen erityisempiä haluja.³² Kouluhallituksen

²⁹ Tämä käy ilmi muun muassa Kymin opettajayhdistyksen pöytäkirjoista. Opettajayhdistys kehotti kansakoulujen johtokuntia yhtymään Valkealaisten esittämään tarkastajan erottamisvaatimukseen. Kymin opettajayhdistyksen pöytäkirja, todennäköisesti maaliskuulta 1919, Koa, Kka; Valkealan, Kymin, Sippolan ja Vehkalahden opettajayhdistyksillä oli vireää yhteistoimintaa vuosisadan vaihteesta lähtien. Tarkastajan vastaista rintamaa ei siis tarvinnut nostattaa tyhjältä. Ks. Tiitinen 1960, 25, 31, 50, 56.

³⁰ Opettajain Lehti 1919, 300–301.

³¹ Suunnitelma julkaistu Suunta-lehdessä 1925, 19—20; Myös Venäjän maantieteen oppikirjaa, jonka Roine oli laatinut, pidettiin osoituksena tämän venäläismielisyydestä.

³² Kouluhallituksen kansanopetusosaston pöytäkirja 3.6.1919, Kha, KA.

johtoa suututti kansakouluväen yhteydenotto valtioneuvostoon, sillä se osoitti alaisten epäluottamuksen keskusvirastoa kohtaan.

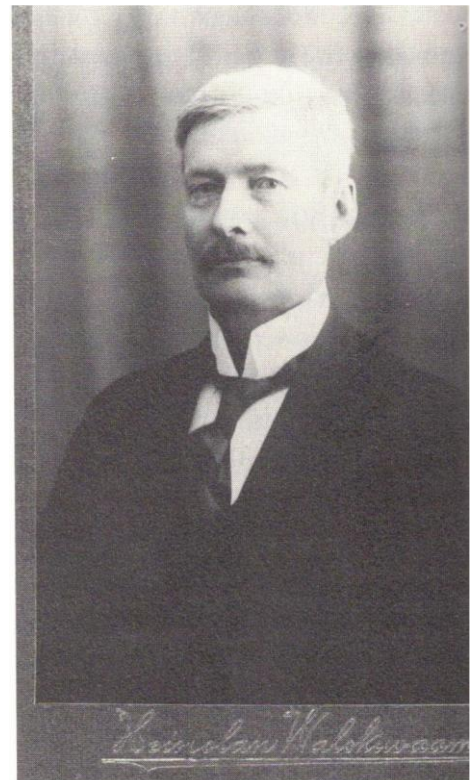
Kun asiaa oli puitu näyttävästi ja siitä oli tullut koko kansakouluväen kiinnostuksen kohde, oli kouluhallituksenkin pelattava julkisuudella. Kouluhallitus julkaisikin valtioneuvostolle tarkoitetun lausuntonsa Opettajain Lehdessä. Siinä kouluhallitus korosti kansakouluntarkastajan oikeudellisen aseman epämääräisyyttä. Kouluhallitus vetosi siihen, ettei laki määritellyt, miten kansakouluntarkastajan syytöstopauksissa oli meneteltävä. Koska kouluhallitus ei nimittänyt tarkastajia, vaan valtioneuvosto, eivät tarkastajat myöskään olleet kouluhallituksen rankaisuvallan alaisia, päätteli kouluhallitus. Sen kanta oli, että jos valtioneuvosto halusi jatkaa tarkastaja Roineen syyttämistä, asia oli annettava oikeuskanslerin tehtäväksi. Otteiden kovenemiseen viittasi kouluhallituksen uhkaus ryhtyä oikeudellisiin toimiin niitä kansakoulujen johtokuntia vastaan, jotka eivät lopettaisi tarkastajaan kohdistettua lakkoaan.³³

Roineen vastustajat eivät saavuttaneet kantelulla tavoitettaan. Kirkollis- ja opetusministeriö toimi lojaalisti kouluhallitukselle jättämällä asian tutkimisen sille. Vaikka kouluhallituksella ei ollut rankaisuvallaa tarkastajiin, piti sen tutkia syytökset. Kouluhallituksella ei ymmärrettävistä syistä ollut asiassa kiirettä.

Kouluneuvos J.E. Rannisto saapui selvittämään Roineen toimintaa vasta kahdeksan kuukautta myöhemmin helmikuussa 1920.³⁴

J.E. Rannisto siirtyi kouluhallitukseen kouluneuvokseksi toimittuaan kaksi vuotta Forssan piirin kansakouluntarkastajana. Ensitöikseen hän joutui selvittämään tarkastaja Roineen ja Kotkan seudun kansakouluväen riitaisuuksia. Hän pyrki toimimaan varovaisesti tilanteessa, jossa julkisuutta oli käytetty lyömäaseena keskusvirastoa ja sen edustajia kohtaan. Arvostelemalla kymmenen vuotta vanhemman, kokeemman ja oppineemman tarkastajan toimia hän tulehdutti suhteensa tähän. Ranniston ura kouluhallituksessa jäi lyhyeksi. Hän siirtyi Heinolan seminaarin johtajaksi vuonna 1924.

Kuva: Opetushallituksen arkisto.

³³ Kouluhallituksen lausunnosta valtioneuvostolle ks. Opettajain Lehti 1919, 337–338; Ks. myös Opettajain Lehti 1919, 354.

³⁴ Kouluneuvos J.E. Ranniston matkakertomus kouluhallitukselle 16.4.1920, Kouluhallituksen virkamiesten matkakertomukset, Kha, KA.

Ranniston lienee saanut liikkeelle Roineen syyttäjien peräänantamattomuus asiassa. Puoli vuotta odotettuaan Valkealan kunnanvaltuusto oli uudistanut Roineen erottamisvaatimuksen. Valkealalaiset olivat kuitenkin ymmärtäneet, ettei kouluhallituksella ollut halua tuomita tarkastajaansa, ja siksi kunnanvaltuusto tarjosi kompromissia. Se ehdotti Valkealan kunnan erottamista Roineen hallitsemasta Kotkan tarkastuspiiristä ja liittämistä joko Lappeenrannan tai Mikkelin tarkastuspiiriin. Näyttää siltä, että kompromissiehdotus oli peräisin opettaja Vaaralta, joka oli Valkealan kunnanvaltuuston jäsen. Myös opettajien lähetystö oli tietävästi neuvotellut tilanteesta kouluhallituksen ylijohtaja Mikael Soisen kanssa. Ehdotus jäi hautumaan kuitenkin vielä yli puoleksitoista vuodeksi.³⁵

Kouluneuvos Ranniston suorittama tutkimus osoittautui Roineelle epäedulliseksi. Ranniston mukaan osa piirin kouluista tuli tarkastajan kanssa toimeen, mutta toiset halusivat välttää kaikkea yhteistoimintaa tämän kanssa. Valtaosa kouluista yritti rajoittaa yhteistyön välttämättömyyteen. Ranniston mielestä Roine oli syyllinen riitoihin, koska tämä ei ollut toiminut tarpeeksi huomaavaisesti ja maltillisesti kaikissa tilanteissa. Hän piti huolestuttavana sitä, että tarkastajan auktoriteettiasema oli asetettu kyseenalaiseksi. Lisäksi häntä huolesti se, että osa koulujen johtokunnista ja opettajista näytti kärsivän jännittyneestä ja epämääräisestä tilasta. Kamppailussa oli nimittäin puolin ja toisin yritetty vaikuttaa kiistan ulkopuolelle jääneisiin.

Rannisto jätti raporttinsa kouluhallitukselle miltei kaksi kuukautta matkansa jälkeen, mikä paljastaa, että hän oli joutunut tarkkaan puntaroimaan kannanottoaan kouluhallituksen arvovaltaa koettelemaan tapaukseen. Raportti toimitettiin myös valtioneuvostoon osoitukseksi, että sen määräämä tutkimus oli suoritettu. Ranniston kritiikistä huolimatta Roine jatkoi virassaan.

Tarkastaja Roine yrittää saada vastustajansa erotetuksi

Kiistan aikana Roine oli joutunut kahdesti jättämään tehtävänsä, ensin virkavapauteen vedoten ja myöhemmin virasta pidättämisen vuoksi. Kevään lopulla 1920 hän koki tilanteen kuitenkin omalta osaltaan niin turvatuksi, että hyökkäsi vastustajiaan vastaan. Toukokuun puolivälissä Roine laati syytekirjelmän Kymin Jumalniemen kansakoulunopettaja Matti Kerästä vastaan. Hän syytti Kerästä siitä, että tämä oli kansalaissodan aikana ottanut osaa häneen kohdistuneisiin ahdisteluihin. Roineen mukaan Keränen oli lisäksi vaikeuttanut hänen tarkastajan tehtävän hoitamista kansalaissodan jälkeen sekä yllyttänyt opettajia ja kansakoulujen johtokuntia häntä vastaan.³⁶

Kouluhallitus, joka joutui tutkimaan asian pyysi Keräselä selvitystä syytöksiin. Tämä epäili niiden johtuneen tarkastaja Roineen vanhoista kaunoista häntä kohtaan.³⁷ Koska Kerästä vastaan ei löytynyt todistusaineistoa, joka olisi osoittanut hänen uhanneen Roineen turvallisuutta virkamiehenä tai yksityishenkilönä, kouluhallitus pidättäytyi Keräsen syyttämisestä. Kouluhallitus toimi varovaisesti asiassa, koska Keränen vaikutti Kymin opettajayhdistyksen ja Suomen Opettajayhdistyksen ohella

³⁵ Valkealan kunnanvaltuuston pöytäkirja 29.12.1919, Kansanopetusosaston KD 46/ 103 1920, Kha, KA; Ks. Kymin opettajayhdistyksen pöytäkirja 24.1.1920, Koa, Kka ja yhdeksännen kansakoulujen piiritarkastajain kokouksen pöytäkirja 28.–31.1.1920.

³⁶ Keräsen erottamisvaatimusta koskevat asiakirjat, Kansanopetusosaston KD 24/121 1920, Kha, KA; Keräsen kohdistetuista syytöksistä Opettajain Lehti 1919, 227–228 sekä 1920, 416–418, 432–434 ja 550.

³⁷ Keränen epäili tarkastajan syytöksien johtuneen muun muassa siitä, että hänet oli sodan aikana pakotettu toimimaan sihteerinä kokouksessa, joka oli vaatinut Roineen erottamista.

kouluhallituksen opettajaneuvostossa.³⁸ Laiha sopu oli kouluhallitukselle parempi vaihtoehto kuin riita, joka olisi saattanut tulehduttaa sen suhteita opettajiin entisestään.

Muutamaa viikkoa sen jälkeen, kun Roine aloitti Keräsen syyttämisen, hän puuttui Valkealan Aitomäen kansakoulun opettajan Mosse Lahtelan viranhoitoon. Huhtikuun lopulla Roine järjesti kurinpidollisen tutkimuksen Lahtelan toiminnasta. Sen seurauksena koulun johtokunta tuomitsi Lahtelan erotettavaksi virastaan. Johtokunta katsoi toteennäytetyksi, että opettaja oli toiminut röyhkeästi esimiestään, tarkastaja Roinetta kohtaan ja hoitanut tehtäviään leväperäisesti.³⁹

Puolitoista viikkoa myöhemmin kouluneuvos Rannisto saapui kouluhallituksen määräyksestä tutkimaan Lahtelan erottamista.⁴⁰ Ranniston vierailu liittyi tarkastaja Roineen ja opettajiston välisen kiistan selvittelyyn, kuuluihan Lahtela Roineen päävastustajiin. Rannisto yritti saada johtokunnan pyörtämään päätöksensä, jolloin riidan syveneminen olisi voitu välttää. Johtokunta tukeutui kuitenkin Roineeseen ja vaati kouluhallitusta vahvistamaan erottamisen.

Lahtelan erottaminen nousi tärkeimmäksi kysymykseksi vapunpäivänä 1920 pidetyssä Kymenlaakson opettajayhdistysten kokouksessa. Väinö Vaara syytti tarkastaja Roinetta liiasta virkavaltaisuudesta erottamisasiassa. Vilkkaan keskustelun jälkeen 80-päinen kokousväki antoi täyden tukensa Lahtelalle luvaten avustaa tätä myös taloudellisesti kamppailussa tarkastajaa vastaan. Opettajayhdistykset valitsivat lähetystön, jonka tehtävänä oli käydä ylimpien kouluviranomaisten ja oikeuskanslerin luona esittämässä Roineen poistamista virasta. Lisäksi perustettiin komitea ajamaan Lahtelan asiaa. Opettajat Vaara ja Keränen nimettiin sen jäseniksi. Opettajayhdistykset päättivät vielä kieltäytyä kaikesta yhteistyöstä Roineen kanssa. Ne sopivat, ettei kouluhallituksellekaan toimitettaisi riitaan liittyviä kannanottoja, koska ne päättyisivät sitä kautta Roineelle.⁴¹

Opettajiston lähetystö ei saanut mitään merkittävää aikaan, joten paine Lahtelaa vastaan kasvoi. Roine ilmoitti järjestävänsä uuden kurinpidollisen tutkimuksen Lahtelan toiminnasta ja tuovansa tämän paikalle tarvittaessa vaikka poliisin avulla. Kun opettajayhdistykset eivät näyttäneet voivan auttaa, kääntyi Lahtela kouluhallituksen puoleen. Siitä ei kuitenkaan ollut apua, vaan Aitomäen kansakoulun johtokunta erotti hänet toistamiseen.⁴²

Opettajain Lehti puuttui tuoreeltaan Lahtelan erottamisasiaan, jota se piti mielivaltaisena. Lehden mukaan asiassa toimittiin ylimielisesti ja jopa laittomasti. Lehden toimitus käsitteli uutisessaan myös tarkastajan asemaa kouluhallinnossa. "Tarkastaja — on virkamies ja virkamies on maassamme

³⁸ Keränen oli toiminut Kymin opettajayhdistyksen johdossa vuonna 1919 ja ollut Suomen Opettajayhdistyksen vuosikokouksen puheenjohtaja kesällä 1917, jolloin opettajayhdistysten kamppailu tarkastaja Roinetta vastaan oli ollut kuumimmillaan. Valkealan opettajayhdistyksen johtaja opettaja Vaara, joka oli tarkastaja Roineen vastaisen ryhmittymän johtohahmo ja Keränen olivat tutustuneet opettajayhdistystensä yhteisissä kokouksissa ja Suomen Opettajayhdistyksen toiminnassa. Keränen ja Vaara olivat myös olleet yhdessä tekemässä aloitetta osakeyhtiö Valistuksen perustamisesta.

³⁹ Opettaja Lahtelan käytöksen johdosta pidetyn tutkimuskokouksen pöytäkirja 20.4.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA; Kouluhallituksen kansanopetusosaston päätös 25.10.1920, Kha, KA; *Opettajain Lehti* 1920, 329.

⁴⁰ Valkealan Aitomäen kansakoulun johtokunnan kokouksen pöytäkirja 30.4.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁴¹ Kymenlaakson opettajayhdistysten yhteisen kokouksen pöytäkirja 1.5.1920, Koa, Kka; Myöhemmin tarkastaja Roine väitti kokouksen järjestetyn yksinomaan opettaja Mosse Lahtelan asian takia. Todistajien mukaan niin ei kuitenkaan ollut. Väinö Vaaran ym. todistus, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁴² Tarkastaja Roineen kirje Valkealan nimismiehelle 25.5.1920, Valkealan Aitomäen kansakoulun johtokunnan kokouksen pöytäkirja 27.5.1920 sekä opettaja Mosse Lahtelan kirjeet kouluhallitukselle 21.5., 28.5., 7.6. ja 26.6.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

koskematon", kommentoi lehti ja päätti kirjoituksensa katkeransävyyiseen huomautukseen siitä, että yhteiskunta näyttää olevan virkamiestä varten eikä päinvastoin.⁴³

Tarkastaja Roine puuttui *Opettajain Lehden* uutiseen. Vastineessa Roine huomautti *Opettajain Lehden* hyökänneen häntä vastaan vuosien ajan ja toimineen häneen kohdistuneen ajojahdin väliin. Tarkastaja oikoi lehdessä olleita väitteitä Lahtelan erottamisesta. Roine ei tyytynyt käsittelemään vain itseensä kohdistuneita syytöksiä, vaan arvosteli Lahtelaa. Tarkastajan mukaan tämä lietsoi paikkakunnalla koululakkoa ja oli syyllistynyt rettelöintiin myös aiemmassa työpaikassaan.⁴⁴

Aitomäen kansakoulun johtokunta oikoi sekin *Opettajain Lehden* kirjoituksen virheitä.⁴⁵ Kaikki osapuolet saivat näkökantansa julkisuuteen, kun opettajaa puolustaneet koulupiiriläiset ja opettaja Lahtela julkaisivat omat versionsa tapahtumista. Tarkastajan kantaa tukevien todistajien Lahtela väitti kahta lukuun ottamatta olevan punakaartilaisperheistä. Hän antoi lukijan ymmärtää Roineen yrittäneen näin kostaa kansalaissodan aikaisia tapahtumia.⁴⁶

Opettajain Lehden toimitus liitti puheenvuoroihin huomautuksen, jossa ilmoitettiin kirjoittajien olevan yksin vastuussa teksteistään. Se ei enää halunnut antaa Roineelle tilaisuutta väittää häneen kohdistuneen ajojahdin jatkuvan lehden myötävaikutuksella. Samalla lehden toimitus ilmoitti väitteen käyneen liian laajaksi ja asiattomaksi. Toimitus kehotti osapuolia vastedes kommentoimaan asiaa lyhyesti ja henkilöihin liittyviä letkautuksia välttämään. Heti seuraavassa kirjoituksessaan Lahtela kuitenkin väitti johtokunnan ja tarkastajan "harjoittaneen sellaista peliä kuin ennen tsaarinaikana ja viimeksi punakapinan kestäessä". Kehotuksestaan huolimatta lehden toimitus näytti sallivan nälvimisen jatkamisen.⁴⁷

Kiistan ollessa kuumimmillaan tarkastaja Roine jäi virkavapaalle kirjallisten töiden takia. Ellei virkavapauspäätös syntynyt kouluhallituksen kehotuksesta oltiin siitä ainakin siellä tyytyväisiä. Kouluhallitus lähettikin heti Roineen sijaiseksi valitun O.A. Louhelaisen selvittämään Aitomäen koulun riita-asiaa. Virkaatekevä tarkastaja päätyi kuitenkin samaan näkemykseen kuin Roine: opettaja Lahtela oli syyppä eripuraan. Louhelaisen mukaan Lahtela oli syyllistynyt moniin rikkeisiin, kuten koulutyön päättämiseen liian aikaisin sekä päiväkirjan ja arvostelukirjan leväperäiseen ylläpitoon.⁴⁸

Kouluhallitus joutui ottamaan kantaa Lahtelan erottamistapaukseen, kun Aitomäen koulun johtokunnan tekemä päätös tuli sen vahvistettavaksi. Vielä kerran osapuolet saivat tuoda näkökantansa esille. Roineen kymmeniä sivuja käsittävä selostus paljastaa, mitä kirjallisia töitä tarkastaja oli virkavapaa-aikanaan harrastanut.⁴⁹ Tilanne oli kuitenkin muuttunut hänelle epäedulliseksi. Aitomäen kansakoulun johtokunta oli nimittäin vaihtunut Lahtelan mieleiseksi. Uusi johtokunta tuomitsi tarkastaja Roineen ja tämän sijaisen selvitykset vääristeleviksi. Uusi johtokunta kutsui kokoon myös oppilaiden vanhempien ja muiden kyläläisten kokouksen, joka valitsi suoran vaikuttamisen tien. Se lähetti edustajansa kouluhallitukseen selostamaan kiistaa ja paikkakunnalla vallitsevaa tilannetta.⁵⁰ Samalla

⁴³ *Opettajain Lehti* 1920, 259.

⁴⁴ *Opettajain Lehti* 1920, 310–311.

⁴⁵ *Opettajain Lehti* 1920, 329.

⁴⁶ *Opettajain Lehti* 1920, 328.

⁴⁷ *Opettajain Lehti* 1920, 329, 367–368.

⁴⁸ Virkaatekevän kansakouluntarkastajan O.A. Louhelaisen selvitys kouluhallitukselle 22.6.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁴⁹ Tarkastaja Roineen selostus kouluhallitukselle 17.9.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁵⁰ Aitomäen kansakoulupiirin yleisen kokouksen pöytäkirja 16.8.1920, Aitomäen kansakoulun johtokunnan kokouksen

lähetytö toimitti kouluhallitukselle Lahtelan selostuksen, jossa tämä toi esille syyttäjiensä mahdolliset vaikuttimet.⁵¹

Kouluhallitus teki ratkaisunsa lokakuun lopulla vuonna 1920. Sen mielestä opettaja Lahtela oli käyttäytynyt sopimattomasti, mutta Kotkan piirissä vallinneiden riitaisten olojen ja kiihkoisan mielialan vuoksi Aitomäen koulun johtokunnan antamaa tuomiota piti lieventää. Lahtela erotettiin kolmeksi kuukaudeksi.⁵²

Tarkastaja Roine⁵³ ei tyytynyt keskusviraston päätökseen, vaan valitti siitä korkeimpaan hallinto-oikeuteen.⁵⁴ Roine esitti uusia syytöksiä Lahtelaa vastaan. Hän syytti Lahtelaa muun muassa piiriläisten uskonnollisen vakaumuksen pilkkaamisesta, juopumuksesta ja sotasaalistavaroiden pimittämisestä. Lisäksi hän väitti Aitomäen koulun johtokunnan vaihtamisen olleen laiton ja tapahtuneen Lahtelan yllytyksestä. "Moinen teko, opettajan julkinen kapina esimiehiään vastaan", kirjoitti Roine, "on ennen kuulumaton maamme kouluhistoriassa". Roineen mielestä kouluhallituksen päätös Lahtelan tuomion alentamisesta ei ollut kestävä.

Tarkastuspiirin muuttamisen uskotaan ratkaisevan riidat

Keväällä 1921 Aitomäen kansakoulun johtokunnan edellisvuoden elokuussa tapahtunutta erottamista käsiteltiin kihlakunnanoikeudessa. Opettaja Lahtela syytti erotettuja johtokunnan jäseniä muun muassa siitä, että nämä olivat kieltäytyneet antamasta hänelle opetusvälineitä. Lisäksi Lahtelan mukaan johtokunnan jäsenet olivat syyllistyneet alaikäisen tilintarkastajan valintaan. Oikeus vahvisti johtokunnan erottamisen ja tilanne mutkistui entisestään.⁵⁵ Päätös asetti Valkealan kunnanvaltuuston hankalan tilanteen eteen, sillä valtuusto ei tiennyt, miten sen tuli toimia kesken toimikautta erotetun johtokunnan uusimisessa. Kunnanvaltuuston puheenjohtaja pyysi asiasta neuvoa maaherralta, joka puolestaan tiedusteli asiaa kouluhallitukselta. Kouluhallitus ilmoitti, että vanhan johtokunnan oli jatkettava tehtävässään kunnes asia olisi selvitetty perinpohjin.

Samaan aikaan, kun koulun johtokunnan erottaminen oli esillä kihlakunnanoikeudessa, joutui kouluhallitus korkeimman hallinto-oikeuden määräyksestä ottamaan Lahtelan erottamisen uudelleen käsiteltäväksi. Tällä kertaa kouluhallitus lähetti asiaa tutkimaan kouluneuvos Onni Rauhamaan, joka

pöytäkirja 21.10.1920 ja Aitomäen vanhempien ja muiden kyläläisten pitämän kokouksen pöytäkirja 24.10.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA; Virkaatekevä tarkastaja O.A. Louhelainen oli valittanut johtokunnan vaihtamisesta maaherralle. Myös tarkastaja Roine piti vanhan johtokunnan erottamista laittomana. Ks. tarkastaja Roineen valitus korkeimmalle hallinto-oikeudelle 1.12.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁵¹ Lahtelan mukaan tarkastaja Roine suivaantui häneen jo vuonna 1914, jolloin kouluhallitus vahvisti Aitomäen koulun opettajan virkavaalin hänen edukseen tarkastajan suosikin jäädessä toiseksi. Entiset johtokunnan jäsenet suhtautuivat Lahtelan mukaan häneen nurjamielisesti, koska hän oli antanut yhden jäsenen lapselle ehdot, toisen lapsen hän oli saanut kiinni varkaudesta, kolmas oli sekaantunut kapinaan ja "neljännessä oli niin pahoja vikoja, ettei niitä voinut tuoda julki". Lisäksi Lahtela ilmoitti kahden muun syyttäjän lukeutuvan hänen poliittisiin vastustajiinsa. Opettaja Lahtelan kirje kouluhallitukselle 24.10.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁵² Kouluhallituksen kansanopetusosaston päätös 25.10.1920, Kha, KA.

⁵³ Roine oli ottanut takaisin alkuperäisen sukunimensä Silfverströmin. Tarkastajan vastustajat epäilivät nimenvaihdon johtuneen Roineen pyrkimyksestä päästä eroon ikävästä maineestaan. Ks. Suunta 1925, 84; Käytän jatkossa tarkastaja Silfverströmistä kuitenkin selvyuden vuoksi hänen vanhaa sukunimeään.

⁵⁴ Tarkastaja Roineen valitus korkeimmalle hallinto-oikeudelle 1.12.1920, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA.

⁵⁵ Ks. Kouluneuvos Onni Rauhamaan selostus Valkealan Aitomäen kansakoulun riitatapauksesta 13.3.1921, Kouluhallituksen virkamiesten tarkastuskertomukset, Kha, KA.

oli puolustanut Roinetta kansalaissodan jälkiselvittelyissä. Kun Rauhamaa piti Valkealan Aitomäen koulussa tarkastustilaisuuden, poistui opettaja Lahtela mielenosoituksellisesti paikalta. Myöhemmin Lahtela kuitenkin yritti olla sovinnollinen ja vakuuttaa, ettei enää yllyttäisi kannattajiaan Roineen puolella ollutta johtokuntaa vastaan. Rauhamaa ei uskonut Lahtelan vakuuttelua, vaan katsoi, että tämä oli syytä rettelöihin. Hänen mukaansa kouluhallituksen päätös erottaa Lahtela kolmeksi kuukaudeksi oli ollut liian lievä. Tältä puuttui hänen mukaansa arvostelukykyä ja itsehillintää.⁵⁶

Valkealan opettajayhdistys ei ollut hyväksynyt Lahtelan erottamista, vaan se oli valmistautunut asian käsittelyyn korkeimmassa hallinto-oikeudessa. Yhdistyksen pitkäaikainen puheenjohtaja Väinö Vaara oli tehnyt asiasta selkoa Suomen Opettajayhdistyksen keskushallitukselle ja saanut siltä oikeusavustusta Lahtelalle.⁵⁷ Lahtela kokikin toimivansa opettajiston esitaistelijana. Korkeimmalle hallinto-oikeudelle laatimassaan puolustuskirjeessä hän syytti Roinetta valehtelijaksi ja kelpaamattomaksi tarkastajan tehtävään ja pyrki osoittamaan itseensä kohdistetut syytteet virheellisiksi. Roineen syytösmotiivina Lahtela epäili olleen pyrkimyksen auktoriteettiaseman saavuttamiseen Kotkan piirissä. Lahtela arveli Roineen yrittävän vakiinnuttaa asemansa nujertamalla pahimmat vastustajansa. Lahtelan kirjelmä kymmenine liitteineen kertoo riidan syvyydestä ja sen merkityksestä eri osapuolille.⁵⁸

Roine ja Lahtela toivat näkemyksiään esille vielä muutamissa selvityksissä, jonka jälkeen asia jäi korkeimman hallinto-oikeuden päätettäväksi. Heinäkuussa oikeus käsitteli asiaa, mutta palautti sen muotovirheen takia kouluhallitukselle.⁵⁹

Sitä ennen valtioneuvosto oli lopultakin tehnyt päätöksensä Roineen syytösasiassa ja hylännyt kansakoulujen johtokuntien anomuksen tarkastaja Roineen erottamisesta tai siirtämisestä muihin tehtäviin.⁶⁰ Päätöksessään valtioneuvosto tukeutui oikeuskanslerin lausuntoon, jonka mukaan sillä ei ollut tuomiovaltaa kansakouluntarkastajiin. Näytti siltä, että tarkastaja Roine oli päässyt kamppailussa voitolle.

Koulutoimen ylin johto halusi kuitenkin päättää vuosia jatkuneen kiistan. Ratkaisun uskottiin löytyvän Valkealan, Kouvolan ja Kuusankosken kuntien siirtämisestä Mikkelin piiritarkastajan hoitoon. Sen suuntaista ratkaisua Valkealan kunta oli esittänyt jo vuonna 1919. Syyskuussa 1921 valtioneuvosto hyväksyi kouluhallituksen ehdotuksen uudesta piirijaosta.

Opettajain Lehti ei kuitenkaan vielä ollut valmis luopumaan jutusta. Se uutisoi pitkäaikaisen riidan päättymisen näyttävästi ja otti kantaa kouluhallituksen toimintaan. Lehden mukaan kouluhallitus ei lupauksestaan huolimatta ollut perinpohjaisesti tutkinut tarkastaja Roineen toimintaa, vaan sitä vastoin pakottanut johtokunnat ja opettajat vastoin näiden omaa tahtoa yhteistyöhön Roineen kanssa. Lehti syytti kouluhallitusta siitä, että suurin osa tarkastajan vastustajista oli luopunut taistelusta, sen jälkeen kun nämä olivat ymmärtäneet, ettei kouluhallitus erottaisi Roinetta. Lehden toimitus huomautti vielä kouluhallituksen puoltaneen kolmen kunnan erottamista Kotkan tarkastuspiiristä, jottei

⁵⁶ Sama; Valkealan Aitomäen koulun tarkastuskertomus 10.3.1921, Kouluhallituksen virkamiesten tarkastuskertomukset, Kha, KA.

⁵⁷ Suomen Opettajayhdistyksen keskushallituksen pöytäkirja 5.5.1921, Tha.

⁵⁸ Kaikkiaan tarkastaja Roineen ja opettaja Lahtelan välisestä riitajutusta kertyi asiapapereita, kirjeitä, todistuksia ja selontekoja, satoja sivuja.

⁵⁹ Korkeimman hallinto-oikeuden päätös 6.7.1921, Kha, KA.

⁶⁰ Kansanopetusosaston kiertokirje Kotkan piirin kansakoulujen johtokunnille ja johtajille 7.6.1921, Kha, KA.

sen enää täytyisi turvautua pakkotoimenpiteisiin piirin parhaita opettajia kohtaan. Lopuksi toimitus esitti epäilynsä siitä, päättäisikö kyseinen järjestely sittenkään pitkäaikaista riitaa.⁶¹

Lokakuussa 1922 korkein hallinto-oikeus teki päätöksensä opettaja Lahtelan erottamisasiassa. Se vahvisti kouluhallituksen ratkaisun kolmen kuukauden erottamisesta.⁶² Tarkastaja Roineen ja opettajiston välinen syyttely näytti saaneen päätöksen. *Opettajain Lehti* palasi kuitenkin tarkastaja Roineen syytösasiaan aika ajoin. Lehti päätti jutun vasta vuonna 1925. Tuolloin toimitus arvosteli asian käsittelyä koulutoimen keskushallinnossa ja kritisoi kouluhallitusta, joka ei vielääkään ollut saanut ratkaisua kysymykseen, mikä viranomainen oli syyttäjän asemassa kansakouluntarkastajiin nähden. Viimeisin hyökkäys oli saanut alkunsa poliittisen viikkolehden *Suunnan* kirjoitussarjasta, jossa oli palattu tarkastaja Roineen vanhaan syytösasiaan. Roineen syyttäjät saivat asettaa viimeiset sanansa vuo-laasti. Kovuus ja katkeruus sävyttivät kommentteja.⁶³

Valtiollinen murroskausi opettajiston vallantavoittelun esiinnostajana

Huolimatta siitä, että tarkastaja Roineen riita opettajien ja paikallishallinnon kanssa on vertaansa vailla tarkastajainstituution historiassa, sitä ei voi pitää pelkästään irrallisena yksittäistapauksena. Kiistassa on nähtävissä ilmiöitä, jotka nostavat sen merkityksen yleisemmälle tasolle.

Vaikka riidat alkoivat suhteellisen pienestä selkkauksesta, niistä kehittyi laajoja ja periaatteellisia. Riitojen päämotiivina eivät olleet valtiolliset mielipiteet tai kannanotot, vaikka kansalaissodan aikana ja sodan jälkiselvittelyjen yhteydessä niitä korostettiin. Poliittikkaa käytettiin surutta lyömäaseena puolin ja toisin, ja osapuolet muuttelivat poliittisia syytösmotiiveja kuulijoiden ja tilanteen mukaan.⁶⁴ Valtiollisesti epävakaa ja eripuraista ilmapiiriä yritettiin käyttää hyväksi vanhojen kaulojen selvittelyissä kuten monin paikoin muuallakin samaan aikaan.

Kamppailussa oli kyse koulutoimen vallankäytöstä. Tarkastajaa vastaan noussut opettajisto vastusti kouluhallinnon virkavaltaisuutta ja pyrki lisäämään omaa vaikutusvaltaansa. Tarkastaja Roineessa henkilöityi kasvottoman kouluhallituksen vastustus. Yhtenä epäkohtana opettajisto piti

⁶¹ *Opettajain Lehti* 1921, 555–556.

⁶² Ks. Kouluhallituksen kansanopetusosaston päätös 10.10.1922, Kha, KA.

⁶³ *Opettajain Lehti* 1922, 776–777; *Opettajain Lehti* 1925, 117–118; *Suunta* 1925, 19–22, 33–34, 46–47, 70–73, 84–86 ja 94–95. *Suunta* oli poliittinen viikkolehti, joka jatkoi heimotyötä Suur-Suomen hyväksi tehneen Nykyaika-lehden linjaa. Tarkastaja Roineen, joka lehden mukaan oli venäläistyttäjän nöyrä palvelija, mustamaalaaminen sopi hyvin lehden tarkoituksiperiin. Ks. Leino-Kaukiainen 1991, 451; Todennäköisesti artikkelit olivat opettaja Väinö Vaaran käsialaa. Ainakin asiakirjat, joita referoidaan, olivat suurelta osin hänen laatimiaan. Artikkeleista selviää kirjoittajan perehtyneisyys sekä itse riitatapaukseen että kouluhallintoon, mikä myös viittaa Vaaraan.

⁶⁴ Sekä punaiset että valkoiset syyttivät tarkastaja Roinetta venäläistämistoimien edistäjäksi ja santarmien kätyriksi. Lisäksi Roineen kanssa riitaantuneet yrittivät saada hänet vastuuseen osanotosta kapinaan. Selvittyään syytöksistä Roine puolestaan käytti punaisuussyytöksiä leimatakseen vastustajiaan. Roineen päävastustajiin lukeutunut opettaja Lahtela jatkoi kuitenkin vihjailuja Roineen punaisuudesta. Siitä huolimatta hän vakuutti, ettei kiistassa perimmiltään ollut kyse poliittisista erimielisyyksistä. Roinetta vastaan asettuneiden koulupiiriläisten joukossa oli Lahtelan mukaan entisiä punaisiakin. Apulaisnimismies puolestaan katsoi, että Lahtelaa syyttäneet tarkastaja Roineen kanssa samaa mieltä olleet paikkakuntalaiset vihasivat Lahtelaa ennen kaikkea tämän suojeluskuntatoiminnan vuoksi. Välillä Lahtela itsekin väitti niin. Roine, joka sillä kertaa halusi osoittaa kyseessä olevan asiakysymykset eivätkä vanhat kaunat, todisti Lahtelan syyttäjien olevan suojeluskuntalaisia eikä entisiä punaisia. Myöhemmin Roine selitti kuitenkin koulurettelön johtuneen siitä, että entiset punaiset halusivat erottaa Lahtelan, koska tämä oli sodan jälkiselvittelyissä kohdellut kovin ottein kapinallisia. Ks. Apulaisnimismies Ruontin lausunto ja tarkastaja Roineen selostus kouluhallitukselle 17.9.1920 sekä Aino Mannisen ja Ville Laitisen todistus tarkastaja Silfverströmin toiminnasta 6.2.1921, Kansanopetusosaston KD 46/103 1920, Kha, KA; Ks. myös opettaja Lahtelalle lähetetyt postikortit. Sama.

tarkastajien kelpoisuusehtojen pysyttämistä sellaisina, ettei kansakoulunopettajilla ollut mahdollisuuksia kohota tarkastajiksi. Kelpoisuusehtojen määrittelyssä opettajisto oli jyrkästi eri mieltä tarkastajien ja kouluhallituksen kanssa. Roineen nimitys virkaatekeväksi tarkastajaksi vuonna 1910 tarjosi opettajistolle tilaisuuden purkaa kiukkuaan. Maisterina Roine joutui hyökkäyksen kohteeksi, ja hänen suhteensa järjestäytyneeseen opettajistoon tulehtuivat. Opettajiston mielestä kouluylhallitus oli sivuuttanut tehtävään sopivimmat kansakoulunopettajat. Kyse oli aluksi enemmän tarkastajien nimitämisperiaatteesta kuin Roineen persoonasta. Myöhemmin myös Roineen toiminta alkoi herättää arvostelua.

Tarkastaja Roineen ja opettajiston välille kylvetty eripura johti Roineen ja yksittäisten opettajien välisiin konflikteihin. Näitä riitatapauksia kansakouluväki käytti osoittaakseen tarkastajan virkavaltaisen asenteen.⁶⁵ Roineen, kuten muidenkin kansakouluntarkastajien julkisen arvostelun uskottiin heikentävän kouluhallituksen asemaa tulevassa keskusviraston uudistamisessa.⁶⁶ Maisteritarkastajien kritisoinnilla opettajisto pyrki muun muassa osoittamaan, että opillisen sivistyksen korostaminen tarkastajan valinnassa ei ollut kestävä tie.

Opettajiston kärsittyä tappion kouluhallituksen uudistamisessa⁶⁷ tarkastaja Roineen arvostelussa alkoi näkyä yhä enemmän katkeria sävyjä. Kohtaamansa vastustuksen vuoksi Roine ei enää kyennyt järjestämään piirissään kansakouluasetuksessa määrättyjä opettajien piirikokouksia, ja muutenkin hänen virkansa toimittaminen vaikeutui. Vastaavassa tilanteessa kansakoulunopettajan riitaannuttua piiriläisten kanssa niin, että koulutyö kärsi, hänet siirrettiin muualle.⁶⁸ Kouluhallitus antoi Roineen kuitenkin jatkaa Kotkan piirin tarkastajana ja tuki tätä siitäkin huolimatta, että Roine oli toiminut monissa asioissa väärin. Periaatekysymykseksi muodostuneessa kiistassa kouluhallitus ei voinut antaa periksi menettämättä auktoriteettiaan. Kouluhallituksessa Roineen syytösasian vuoksi käyneet opettajien lähetystöt saivat sympatiaa, mutta tulokset jäivät laihoiksi. Se katkeroitti opettajistoa entisestään.

Tarkastaja Roineen riitatapauksessa järjestäytynyt kansakoulunopettajisto käytti toista kertaa joukkovoimaa vaatimustensa läpiviemiseksi. Aiemmin venäjänvallan aikana tarkastaja Sadovnikovin

⁶⁵ Ks. esim. Opettajain Lehti 1920, 338 ja 1922, 776–777.

⁶⁶ Vuosina 1917–1920 kansakouluntarkastajia kritisoitiin poikkeuksellisen runsaasti. Opettajain Lehdessä arvosteltiin tarkastaja Roineen lisäksi muun muassa A. V. Laitakarin, R. Saikun, K.V. Vaulon ja T.G. Murron toimia. Kansalaissodan jälkiselvittelyt nostivat tarkastaja Jaakko Pärssisen ja virkaatekevän tarkastaja Fredrik Rauhan otsikoihin. Tarkastajat Arvi Paasikallio ja K.E. Ruohonen säästyivät julkisuudelta, mutta joutuivat valtiorikosoikeuteen. Albin Järvinen selvisi senaatin tutkimuksella. Myös tarkastaja Josua Järvisen ennen tarkastajan uraa esittämät jyrkät poliittiset kannanotot nostettiin esille ja Lapin piiritarkastaja Vihtori Lähde joutui monien syytösten kohteeksi. Lisäksi V.I. Jacobsonin viranhoidossa oli paljon moittimista. Joka kolmannen kansakoulun piiritarkastajan toimista löytyi siis jonkinlaista huomauttamisen aihetta. Vaikka monet tarkastajien rikkeet olivat inhimillisiä ja ymmärrettäviä, niiden esiintymisen keskittymisen muutaman vuoden ajalle paljastaa poliittisesti kuohuvan ajan vaikutuksen tarkastajien auktoriteettiasemaan. Vastaavaa ei ollut aiemmin ilmennyt eikä tullut myöhemmin olemaan. Ks. esim. Opettajain Lehti 1917, 132, 195–196, 212–213, 291 ja 1920, 202–203; Kansanopetusosaston AD 891/90 1917, KD 33/153 1917, KD 220/419 1917, KD 52/481 1918, KD 136/414 1919, KD 84/197 1920, KD 229/616 1921 ja KD 83/189 1922, kansanopetusosaston pöytäkirjat 22.1., 27.9., 18.10., 22.10., 25.10., 29.10., 1.11., 22.11., 6.12. ja 20.12.1918 sekä 23.4., 16.9. ja 21.10.1919, Kha, KA; Opettajiston kouluhallituksen vastaisista asenteista ks. Suomen Opettajayhdistyksen ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 22.–23.4.1917, "Iha.

⁶⁷ Huhtikuussa 1917 senaatti oli antanut tehtävän selvittää ylihallituksen uudelleenjärjestämistä, mihin liittyi myös kannanottaminen opettajiston edustuksesta keskusvirastossa. Asia päätettiin kuitenkin vasta kansalaissodan jälkeen. Opettajat eivät saaneet edustajiaan kouluhallituksen jäseniksi. Sen sijaan he saivat valita jäsenet opettajaneuvostoon, jonka tehtävä oli antaa lausuntoja ja tehdä esityksiä kouluhallitukselle ja valtioneuvostolle. Halila 1949, 386–387; Somerkivi 1979, 61.

⁶⁸ Ks. esim. Salokannel 1968, 183–184.

erottamistapauksessa opettajisto oli noussut ylihallitusta vastaan, mutta tuolloin vastustus oli tukahdutettu nopeasti venäläisten vaatimuksesta.⁶⁹ Venäjänvallan romahdus ja valtiollisesti epävakaa tilanne soivat opettajistolle uuden tilaisuuden. Ylitirehtööri Yrjö-Koskisen kuoleman, ylihallituksen harjoittaman myöntöväisyysspolitiikan kritiikin ja keskusviraston rakenteellisen uudistamisen uskottiin horjuttavan ylihallituksen asemaa. Riita Roineen kanssa osui opettajistolle sopivaan aikaan.

Tarkastaja Roineen syytöstopauksessa opettajayhdistykset nousivat aktiivisiksi toimijoiksi. Valkealan ja Kymin opettajayhdistykset hyökkäsivät tarkastajaa vastaan voimakkaimmin, ja ne myös kokosivat muita opettajayhdistyksiä tarkastajan vastaiseen rintamaan. Valkealan ja Kymin opettajayhdistysten vahva rooli perustui niiden jäsenistön yksimielisyyteen. Kyseisten paikkakuntien opettajat olivat jo varhaisessa vaiheessa nähneet ammatillisen järjestäytymisen tärkeänä. Seudun opettajien ansiota oli ollut muun muassa kansakoulunopettajien kustannusyhtiö Valistuksen perustaminen. Syyttäessään opettajia oppikirjatilausten avulla toteutetusta omaneduntavoittelusta tarkastaja Roine tuli hyökänneeksi järjestäytyneen opettajiston ikonina vastaan. Se selittää myös osittain tarkastajan vastaisen rintaman lujittumisen.⁷⁰

Valkealan ja Kymin opettajayhdistyksillä oli merkittävä vaikutus myös valtakunnallisessa opettajayhdistysten liitossa. Valkealan opettajayhdistyksen puheenjohtaja Väinö Vaara oli Suomen Opettajayhdistyksen keskushallituksen jäsen. Kymin opettajayhdistyksen keskeisiin henkilöihin lukeutunut Matti Keränen puolestaan toimi opettajakunnan äänitorvena.⁷¹ Vaikka Suomen Opettajayhdistys pyrki välttämään suoraa konfliktia koulutoimen keskushallinnon kanssa, se antoi tukensa Roineen arvostelijoille. *Opettajain Lehti*, jonka päätoimittajana toimi Suomen Opettajayhdistyksen puheenjohtaja Kaarlo Ahtiala, valjastettiin tarkastaja Roineen vastaiseen taisteluun. Opettajien tyytymättömyys keskusvirastoa ja sen tarkastajaa kohtaan näkyi lehden palstoilla. Opettajisto käytti julkisuutta vallantavoittelunsa välikappaleena.

Opettajisto tiesi tarkastaja Roineen erottamisen edellyttävän tuomiota virkavirheestä. Tarkastajan oikeudellinen asema oli kuitenkin epäselvä, eikä ollut varmuutta minkä tahon piti tutkia syytökset ja kenellä oli valta langettaa tuomioita. Epäselvyys pelasi Roineen puolesta. Kouluhallitus, joka näki tilanteen uhkaavan sen arvovaltaa, käytti tilannetta hyväkseen ja pitkitti asian käsittelyä. Syyttäjät puolestaan yrittivät saada selkeyttä tarkastajan oikeudelliseen asemaan. Tarkastaja Roineen syytöstopauksen käsittely ulotettiin maaherralle, korkeimpaan hallinto-oikeuteen, senaattiin (valtioneuvoston) ja prokuraattorille (oikeuskanslerille) saakka. Selvyyttä tarkastajan oikeudellisesta asemasta ei kuitenkaan saatu. Vasta vuonna 1926 kansakouluntarkastajien syyte- ja rangaistusmenettely tuli virallisesti määritellyksi.

Kansakouluväen keskuuteen jäi tyytymättömyys tarkastajia ja keskushallintoa kohtaan. Opettajistolle sen pyrkimysten kariutuminen kouluhallituksen uudistuksessa ja tarkastajien aseman muuttumattomuus olivat tappioita. Kamppailu tarkastajia vastaan oli kuitenkin vahvistanut sen rivejä. Lisäksi opettajiston yhtenäinen toiminta etenkin tarkastaja Roinetta vastaan jätti jälkensä

⁶⁹ Sadovnikovin tapauksesta ks. Harju 1988, 232–234.

⁷⁰ Syytös tarkastaja Roinetta vastaan tämän yrityksestä "häväistä" kansanopettajain osakeyhtiötä ei lipsahtanut opettaja Väinö Vaaralta julkisuuteen vahingossa. Hän pyrki sen avulla saamaan kiistassa ulkopuolelle jääneet opettajat tarkastajaa vastaan. Ks. Väinö Vaaran kirje koulutoimen ylihallitukselle 18.6.1917, VVa, Vka; Kymin opettajayhdistyksen suhteesta Valistukseen ks. Tiitinen 1960, 50–51; Kouluneuvos Franssilan mielestä Roineen syytökset olivat kuitenkin olleet perusteltuja. K.A. Franssilan päiväkirja 22.2.1919, K.A. Franssilan kokoelma Coll. 55.11., Hyk.

⁷¹ Ks. Tiitinen 1960, 48, 88–90; Ks. myös Rinne 1973, 86.

tarkastajakuntaan. Vastedes tarkastajat toimivat varovaisemmin yksittäisten opettajien ja etenkin opettajayhdistysten kanssa. Opettajayhdistysaktiivit saattoivat laskea voitokseen myös Kotkan piiri- jaon muuttamisen. Se osoitti kouluhallituksen joutuneen antamaan periksi opettajiston vaatimuksille.

Kouluhallitus saavutti tarkastaja Roineen syytöstepauksessa torjuntavoiton opettajistosta. Kouluhallituksen ja sen tarkastajien auktoriteetti opettajiin ja paikalliseen kouluhallintoon palautui nopeasti. Keskusviraston valta-aseman vakiintuminen merkitsi valtion ohjaavan otteen säilymistä koulu- toimessa. Huolimatta opettajistolle annetuista pienistä myönnytyksistä kouluhallituksen valta-asema jopa vahvistui. Muun muassa oppivelvollisuuslaki tiukensi keskusviraston otetta koulutoimen ohjailussa. Oskari Mantere saikin jatkaa Mikael Soinisen työtä kouluhallituksessa seestyneestä tilanteesta.

LÄHTEET

ARKISTOIÄHTEET

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki

Kouluhallituksen arkisto

Kansanopetusosaston arkisto (Kha)

Anomusdiarit ja -aktit 1917

Kansakouluntarkastajien tarkastuskertomukset 1913

Kiertokirjeet 1921

Kirjeaktit ja -diarit 1917—1922

Kouluhallituksen virkamiesten matkakertomukset 1920

Kouluhallituksen virkamiesten tarkastuskertomukset 1919–
1921

Päätökset 1920, 1922

Pöytäkirjat 1918—1919

Sekalaiset asiakirjat 1886—1926

Senaatin kirjeet ja määräykset 1918

Suomen kouluneuvosto (Kha X)

Kansakoulujaoston pöytäkirjat 1918

Kiertokirjeet 1918

Oikeuskanslerinvirasto

Kirje- ja päätöstaltiot 1919

Prokuraattorin toimituskunta

Kirje- ja päätöstaltiot 1918

Valtiorikosoikeudet

Aktit

HELSINGIN YLIOPISTONKIRJASTO (Hyk)

K.A. Franssilan kokoelma

Kirjeenvaihto

Päiväkirjat

KOTKAN KAUPUNGINARKISTO (Kka)

Kymin opettajayhdistyksen arkisto (Koa)

Pöytäkirjat 1919—1920

TOIMIHENKILÖARKISTO (Tha), Helsinki
Suomen Opettajayhdistyksen arkisto
Keskushallituksen pöytäkirjat 1917, 1921
VALKEALAN KUNANARKISTO (vka)
Valkealan Anttilan kansakoulun arkisto
Johtokunnan pöytäkirjat 1917—1919
Väinö Vaaran arkisto (VVa)
Kirjeenvaihtoa ja asiakirjoja

PAINETUT LÄHTEET

Valkealan kirja. 1970. Väinö Vaaran kirjoituksista ja muistiinpanoista koonnut Veikko Talvi. Kouvola. Yhdeksäs kansakoulujen piiritarkastajain kokous 28.–31.1.1920. Helsinki 1920.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Opettajain Lehti 1910, 1917–1922, 1925
Suunta 1925

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Hako, Kalevi. 1983. Valkealan kansakoulutoimi oppivelvollisuudesta peruskouluun 1922–1973. Valkeala.
Halila, Aimo. 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia 111. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Turku: WSOY.
Harju, Aaro. 1988. Maalaiskansakoulujen tarkastustoimi vuosina 1861–1921. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 38. Jyväskylä.
Leino-Kaukiainen, Pirkko. 1991. Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät – kulttuuripoliittiset keskustelehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia — Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia* 8. Kuopio: Kustannuskiila, 397–488.
Rinne, Matti. 1973. Suomen Opettajain Liitto 1893–1973. Vammala: Suomen Opettajain Liitto.
Salokannel, Akseli. 1968. Elettyä elämää. Hämeenlinna: Karisto.
Somerkivi, Urho. 1979. Kouluhallitus ja koulutoimen kehittyminen satavuotiskautena 1869–1969. Teoksessa U. Somerkivi, G. Cavonius & M.O. Karttunen. *Kouluhallitus – Skolstyrelsen 1869–1969*. Vantaa: Kunnallispaino, 11–128.
Tiitinen, Veikko. 1960. Seitsemän vuosikymmentä. Karhulan–Kymin (Kymin) opettajayhdistys 1890–1960. Kotka.

Artikkeli on julkaistu: 20.05.2026

Tekstiviittaus:

Rantala, Jukka 2026. Kansakouluntarkastaja kouluhallituksen ja opettajiston välissä: tarkastaja Roineen syytöstäpaus 1917–1921 opettajiston ja kouluhallituksen välisessä valtakamppailussa. Kasvatuksen historian ENSYklopedia. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. <https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/kansakouluntarkastaja.pdf>.